

Beginnende leraren moeten aan de bekwaamheidseisen voldoen en de nodige begeleiding krijgen om te kunnen professionaliseren. Maar de veelheid aan routes naar het leraarschap zorgt voor kwaliteitsrisico's, constateert de Inspectie van het Onderwijs. Die komt daarom met een gericht plan van aanpak.

Goed onderwijs kan niet zonder goede leraren

Behoud beginners, bevorder kwaliteit

Marieke Ubbink & Annelies Bon

Inspectie van het Onderwijs, Utrecht

Nederlandse situatieschets

Rol van de Inspectie

De Inspectie van het Onderwijs (hierna: Inspectie) houdt toezicht op de naleving van wet- en regelgeving in het onderwijs. Dat geldt in het hoger onderwijs voor alle geaccrediteerde opleidingen, dus ook voor de lerarenopleidingen. Daarnaast houdt de Inspectie toezicht op de financiële rechtmatigheid en doelmatigheid van de besteding van de middelen door bekostigde instellingen. De Inspectie heeft ook de taak om de kwaliteit van het stelsel te bevorderen. Daartoe voert ze thema-onderzoeken uit en monitort ze data om trends te zien. Voorbeelden van recente thema-onderzoeken zijn 'Zijinstroom in het beroep van leraar in het primair onderwijs' en 'Selectie in het hoger onderwijs: criteria, instrumenten en de borging van kansengelijkheid'.

Voor het toezicht op de kwaliteit van opleidingen in het hoger onderwijs is de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) verantwoordelijk. Een uitzondering hierop is de zogeheten 'zijinstroom in het beroep'; hier ziet de Inspectie toe op de kwaliteit.

Bekwaamheid van leraren

Sinds 2017 gelden wettelijke bekwaamheidseisen in het onderwijs. Deze gelden voor alle docenten in het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs, en zijn vastgelegd in het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel. Ze beschrijven wat leraren minimaal moeten weten en kunnen. Alle leraren moeten voldoen aan deze eisen voor bekwaamheid; scholen moeten kunnen bewijzen dat hun leraren eraan voldoen. Deze bekwaamheidseisen zijn opgesteld door lerarencommissies en dienen als ijkpunten voor opleiding en bekwaamheidsonderhoud van leraren'.

Lerarenopleidingen – Nederland

Goed onderwijs kan niet zonder goede leraren en aan de basis van goede leraren staan de lerarenopleidingen. De Inspectie van het Onderwijs heeft daarom volop aandacht voor de leraren en de lerarenopleidingen in Nederland, met twee belangrijke vragen voor ogen: hoe kunnen we gezamenlijk leraren voor het vak behouden, en hoe kunnen we de kwaliteit waarborgen van de routes naar het leraarschap? De Inspectie volgt daarbij diverse data van een aantal routes naar het leraarschap op de voet, om mogelijke trends te ontdekken.

Intussen is het geen nieuws dat er zorgen zijn over het onderwijs in Nederland: het lerarentekort neemt toe, en de basisvaardigheden van de huidige generatie leerlingen en studenten gaan omlaag. Ook leven er zorgen over de vraag of afgestudeerde leraren op alle gebieden wel voldoende bekwaam zijn.

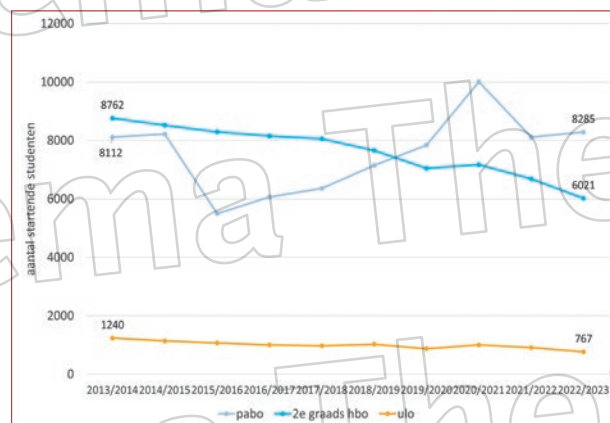
Zorgwekkend beeld

De gegevens van de lerarenopleidingen van de afgelopen tien jaar laten een zorgwekkend beeld zien. De instroom bij de tweedegraadslerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs daalt al jaren² en deze daling is forser dan bij de overige bacheloropleidingen in het hbo (hoger beroepsonderwijs). Hetzelfde is terug te zien bij de universitaire lerarenopleidingen: ook daar is de instroom fors afgenomen. Bij zowel de tweedegraadslerarenopleidingen als de universitaire lerarenopleidingen zijn het met name de taalvakken die hun studentenaantallen zien dalen. De pabo (pedagogische academie voor het basisonderwijs) laat daarentegen al een aantal jaar een stijging zien van het aantal beginnende studenten, alhoewel dit zich na de coronajaren lijkt te stabiliseren³ (zie figuur 1).

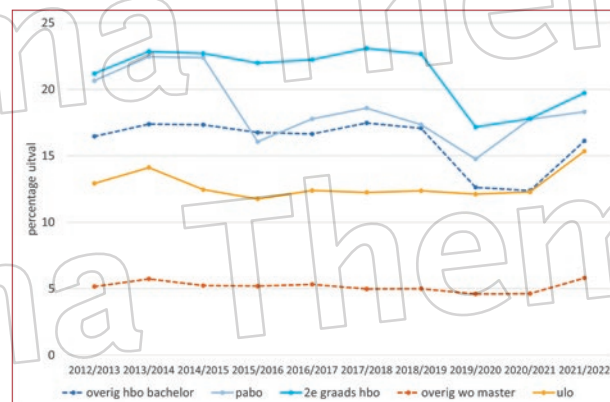
Naast deze continue daling van het aantal studenten dat met een lerarenopleiding begint, halen relatief veel studenten ook de eindstreep niet. Het aantal studenten dat in het eerste jaar van de tweedegraadslerarenopleiding en de pabo uitvalt is al zeker tien jaar lang fors hoger dan bij overige hbo-bacheloropleidingen. De eerstejaarsuitval bij de universitaire lerarenopleidingen is al zeker tien jaar twee keer zo hoog als in andere masters in het wetenschappelijk onderwijs⁴ (zie figuur 2).

Het merendeel van de afgestudeerden van de lerarenopleidingen wordt leraar. Gediplomeerden van de lerarenopleiding blijven tegenwoordig langer werkzaam in dit beroep dan een aantal jaar geleden. Zo was in 2016 ongeveer driekwart van het aantal pabostudenten dat het jaar ervoor was afgestudeerd werkzaam in het onderwijs; in 2021 was dit gestegen naar 90 procent.

Ook het beroepsbehoud op de iets langere termijn stijgt. In 2017 was 77 procent van de pabogediplomeerden vijf jaar na hun diplomering werkzaam in het onderwijs; in 2021 was dit gestegen naar 85 procent. En ook de afgestudeerden van de tweedegraadslerarenopleidingen werken in

Figuur 1 Instroom in de pabo, tweedegraadslerarenopleiding en universitaire lerarenopleiding, voltijd en deeltijd, direct en indirect (2013-2022). Directe instroom = zonder eerdere inschrijving in het hoger onderwijs (bijvoorbeeld direct na eindexamen havo), indirecte instroom = eerder in het hoger onderwijs ingeschreven geweest (bijvoorbeeld een switcher)

Figuur 2 Uitval uit de pabo, tweedegraadslerarenopleiding en universitaire lerarenopleiding, voltijd en deeltijd, direct en indirect (2013-2022)

de eerste jaren na hun afstuderen steeds vaker in het onderwijs. Beginnende leraren vallen daarmee minder vaak uit dan voorheen⁴. Toch is een uitval van 15 procent nog altijd te hoog. Zeker in het licht van het lerarentekort is iedere leraar die uitvalt er één te veel.

Routes naar leraarschap

In Nederland kennen we de volgende drie onderwijsbevoegdheden:

- De bevoegdheid primair onderwijs, waarmee een leraar les mag geven in het basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. Deze bevoegdheid verwerft je over het algemeen door het afronden van de pabo (hbo-bachelor) of een universitaire lerarenopleiding voor het basisonderwijs.

Lerarenopleidingen – Nederland

- De tweedegraadsonderwijsbevoegdheid, waarmee een leraar les mag geven in het vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), de onderbouw van havo (hoger algemeen voortgezet onderwijs) en vwo (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs), het praktijkonderwijs, het (voortgezet) speciaal onderwijs en het mbo (middelbaar beroepsonderwijs). Deze bevoegdheid verwerf je over het algemeen door een tweedegraadslerarenopleiding (hbo-bachelor) of een educatieve minor binnen een universitaire niet-lerarenopleiding.
- De eerstegraadsonderwijsbevoegdheid, waarmee een leraar les mag geven in het vmbo, de onder- én bovenbouw van havo en vwo, het praktijkonderwijs, het (voortgezet) speciaal onderwijs en het mbo. Deze bevoegdheid verwerf je over het algemeen door het afronden van een hbo-master of een universitaire eerstegraadslerarenopleiding (universitaire master).

Naast de genoemde pabo's en lerarenopleidingen zijn er meer mogelijkheden om in Nederland een onderwijsbevoegdheid te behalen. In het onderzoek van de Inspectie naar de routes naar het leraarschap⁵ hebben we maar liefst 33 verschillende soorten routes geïnventariseerd. Deze zijn te verdelen in vier groepen:

1. lerarenopleidingen, al dan niet verkort;
2. (deel)trajecten binnen een reguliere opleiding;
3. zijinstroom in het beroep;
4. overige routes.

De meest bewandelde routes betreffen de lerarenopleidingen en de verkorte trajecten daarbinnen. Daarnaast zijn er specialisaties of modules binnen gewone bachelor- en masteropleidingen die leiden tot een onderwijsbevoegdheid, bijvoorbeeld een master life science waarvan een van de specialisaties opleidt voor een eerstegraadsonderwijsbevoegdheid. Beide routes betreffen bachelor- en masteropleidingen van erkende hogeronderwijsinstellingen en worden dus geaccrediteerd.

'Zijinstroom in het beroep' is een route waarbij mensen die in het bezit zijn van een getuigschrift hoger onderwijs binnen twee jaar een onderwijsbevoegdheid kunnen behalen in een subsidietraject, waarbij zij direct (betaald) als leraar voor de klas staan. Deze route betreft geen master- of bacheloropleiding en wordt daarom niet geaccrediteerd door de NVAO. Zijinstroom in het beroep dient wel te worden verzorgd door erkende hogeronderwijsinstellingen die lerarenopleidingen aanbieden.

Bij de overige routes is er geen sprake van een accreditatie door de NVAO, noch van inspectietoezicht op de kwaliteit. Het betreffen vooral routes voor leraren die hun bevoegdheid willen uitbreiden. Voorbeelden hiervan zijn de leergang Groepsleerkracht vmbo basis/kader⁶, of de module Onderzoek & Ontwerpen (O&O)⁷, waarvan het certificaat wordt verstrekt door Stichting Technasium, een organisatie die niet als instelling voor hoger onderwijs erkend

is. (Overigens wordt de module O&O vaak opgenomen in geaccrediteerde opleidingen en wordt de leergang Groepsleerkracht verzorgd door lerarenopleidingen, waarbij de kwaliteit wel geborgd is doordat instellingen vaak dezelfde kwaliteitsborgingsmethoden hanteren als voor reguliere opleidingen).

Hoewel deze routes⁵ flink kunnen verschillen qua inhoud en opleidingsduur, leiden ze allemaal tot een getuigschrift of een certificaat dat vermeldt dat de gediplomeerde voldoet aan de wettelijke bekwaamheidseisen voor onderwijspersoneel. De Inspectie vraagt zich evenwel af of al deze routes ook daadwerkelijk opleiden tot de wettelijke bekwaamheidseisen.

Risico's door veelheid

De veelheid aan routes naar het leraarschap brengt een aantal risico's met zich mee. Zoals gezegd worden sommige routes niet geaccrediteerd en is er ook geen inspectietoezicht op de kwaliteit. Wij zien dit als een risico voor de kwaliteit van die routes.

Daarnaast ziet de Inspectie ook andere risico's. Ten eerste is het voor aspirant-studenten lastig om alle mogelijkheden te overzien en een keuze te maken voor de juiste, passende opleiding. Ten tweede kun je de vraag stellen of examencommissies en NVAO-panels zicht kunnen houden op de kwaliteit, als er sprake is van een grote hoeveelheid verkorte opleidingen en trajecten binnen een opleiding. Ten derde is het bij een specialisatie binnen een bachelor- of masteropleiding (niet zijnde een lerarenopleiding) die wél leidt tot een onderwijsbevoegdheid de vraag of de examencommissie en het visitatiepanel voldoende kennis van het leraarschap hebben om de kwaliteit te kunnen beoordelen. Ten vierde leidt de veelvormigheid tot risico's voor de duurzaamheid van de getuigschriften en certificaten. Weten de schoolleiders over twintig of dertig jaar nog wel waar de verschillende getuigschriften en certificaten voor staan? En tot slot leidt de versnippering ertoe dat niet alle routes geregistreerd zijn, waardoor beleidsmakers geen volledig zicht hebben op alle routes en deelnemers. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap moet daardoor onderwijsbeleid vormen op basis van incomplete cijfers. Uit een globale schatting blijkt dat geaccrediteerde en dus geregistreerde lerarenopleidingen het meest bijdragen aan het opleiden van leraren.⁵

Beginnende leraren behouden

Als studenten hun onderwijsbevoegdheid eenmaal hebben verkregen, is het zaak om hen voor het onderwijs te behouden. Zeker gezien het oplopende lerarentekort heeft het behoud van leraren voor het onderwijs de hoogste prioriteit. Hierbij is een goede voorbereiding op de loopbaan cruciaal. Dat begint bij een goede toerusting tijdens de opleiding en

Lerarenopleidingen – Nederland

loopt door in een doorgaande professionalisering en een goede begeleiding in de eerste jaren van het vak, de zogenoemde inductiefase.

Toerusting tijdens opleiding

Zijn beginnende leraren die hun onderwijsbevoegdheid op zak hebben ook voldoende toegerust voor hun vak? Uit recent onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs blijkt dat dit helaas niet op alle vlakken voldoende het geval is. De overgrote meerderheid van de beginnende leraren voelt zich voldoende voorbereid op pedagogisch en didactisch handelen, maar voor sommige andere bekwaamheden geldt dit niet, bijvoorbeeld voor het benutten van digitale middelen in de (vak)didactiek in het primair onderwijs en voor het burgerschapsonderwijs in het voortgezet onderwijs⁸.

De Onderwijsraad heeft zijn zorgen geuit over vakdidactische vaardigheden van leraren voor het taal- en rekenonderwijs. Opleiders van de lerarenopleiding basisonderwijs schatten in dat een deel van de afgestudeerde leraren op onderdelen van taal en rekenen niet bekwaam is voor wat betreft deze vakdidactische vaardigheden^{9,10}. Een klein deel van de beginnende leraren in het primair onderwijs zegt ook zelf onvoldoende kennis en vakdidactische vaardigheden te hebben voor deze vakken⁸. Sommige (onderdelen van de) bekwaamheidseisen, zoals vakdidactiek, lijken weliswaar tijdens de lerarenopleiding voldoende aan bod te komen, maar niet alle studenten worden daar vervolgens in de praktijk voldoende in begeleid.⁸ Daarnaast blijkt voor de complexere vaardigheden zoals differentiëren meer tijd nodig te zijn.⁸ Dit kwam ook naar voren in een eerder onderzoek van de Inspectie^{11,12}.

Goede inductiefase

Een leraar is niet uitgeleerd bij het verlaten van de opleiding. Een goede opleiding is een belangrijk startpunt, maar zeker geen eindpunt. Beginnende leraren moeten daarom de kans krijgen om door te groeien met behulp van een systematisch opleidingsprogramma. Er is behoefte aan duidelijke ontwikkelingsdoelen voor de fase ná de opleiding, met name voor complexe vaardigheden als het omgaan met verschillen tussen leerlingen en het bieden van maatwerk¹¹.

Goede begeleiding daarbij is belangrijk en kan uitval onder beginnende leraren verminderen¹³. In veel andere Europese landen is de begeleiding van beginnende leerkrachten verplicht. In Nederland geldt deze verplichting niet, maar desondanks worden ook hier bijna alle beginnende leraren op de werkvloer begeleid. Begeleidingsactiviteiten die scholen organiseren zijn bijvoorbeeld intervisie met andere (beginnende) leraren, feedback op basis van lesobservaties en begeleiding door een ervaren leraar of coach⁸.

Een inductieprogramma is bewezen effectief voor een goede begeleiding van nieuwe leraren¹⁴. Beginnende leraren geven evenwel aan dat niet alle scholen of besturen een vastgelegd

inductieprogramma hebben en dat de begeleiding niet altijd aansluit bij wat ze nodig zeggen te hebben³.

Gerichte aanpak

De Inspectie vindt het belangrijk dat elke student die de opleiding verlaat voldoet aan de bekwaamheidseisen.

Ook vinden we het van belang dat beginnende leraren in de eerste jaren voor de klas de benodigde en passende begeleiding en mogelijkheden voor professionalisering krijgen. Alles overziend lijkt dit mogelijk niet voor iedere route tot het leraarschap te gelden: er is een grote variëteit aan routes die verschillen in duur en kwaliteitsborging. Ook geven beginnende leraren aan niet alle benodigde competenties, kennis of vaardigheden te beheersen, zijn sommige bekwaamheidseisen te complex om tijdens een opleiding (volledig) onder de knie te krijgen en krijgen beginnende leraren in de inductiefase soms op andere thema's begeleiding dan waar ze behoefte aan hebben.

Dit alles vraagt om een gerichte aanpak, die er volgens de inspectie als volgt uitziet:

1. een helder stelsel van een beperkt(er) aantal routes, met kwaliteitsborging van en toezicht op alle routes;
2. doorlopende leerlijnen van opleiding naar inductiefase;
3. een goede en passende begeleiding in de inductiefase.

Helder stelsel

Een helder stelsel van routes naar het leraarschap met goede kwaliteitsborging van alle routes leidt tot een betere kwaliteit en is overzichtelijk voor aspirant-studenten, werkgevers en beleidsmakers. Dit kun je bereiken door het aantal routes te beperken en eenduidige benamingen van routes en een eenduidige beschrijving van getuigschriften te hanteren. Ook draagt een wettelijk verplichte registratie (van de te verkrijgen bevoegdheid) voor alle opleidingen, routes en trajecten die tot een onderwijsbevoegdheid leiden daaraan bij.

De kwaliteit van alle opleidingen, routes en trajecten die leiden tot een onderwijsbevoegdheid, ook van die routes die niet binnen een lerarenopleiding vallen, moet geborgd

Een goede opleiding

is een belangrijk

startpunt, maar zeker

geen eindpunt

Lerarenopleidingen – Nederland

zijn. Daarvoor is de kwaliteitsborging van examencommissies van lerarenopleidingen en toezicht van de NVAO en de Inspectie van het Onderwijs nodig. Zo zal voor aspirant-studenten duidelijk zijn waartoe ze worden opgeleid en wat hun diploma waard is, en voor werkgevers wat ze van een beginnende docent mogen verwachten.

Doorlopende leerlijnen

Beginnende leraren voelen zich zoals gezegd op bepaalde aspecten onvoldoende voorbereid. Dat vraagt om doorlopende leerlijnen van de lerarenopleiding naar de eerste jaren in het beroep. Scholen en lerarenopleidingen zijn binnen het platform Samen Opleiden & Professionaliseren (zie kader) al bezig met de verdere vormgeving van een dergelijke fase, gekoppeld aan een inwerk- en begeleidings-traject voor startende leraren. De Inspectie onderschrijft de huidige ontwikkelingen daarin.

Passende begeleiding

Aangezien goede begeleiding uitval onder beginnende leraren kan verminderen en een inductieprogramma een bewezen effectieve interventie in de begeleiding van nieuwe leraren is, zou een goed inductieprogramma een verplicht onderdeel moeten zijn van de doorlopende leerlijn van iedere beginnende leraar. Het is van belang om de inhoud van de begeleiding én van de

professionaliseringsactiviteiten in de inductiefase te richten op wat beginnende leraren nodig hebben om zich verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om het bevorderen van vaardigheden waarop niet alle beginnende leraren voldoende voorbereid zijn, zoals vakdidactiek, en om het verder ontwikkelen van vaardigheden die meer tijd nodig hebben, zoals differentiëren.

Het is, kortom, een maatschappelijke opgave om ervoor te zorgen dat iedere route gegarandeerd leidt tot goed opgeleide leraren, en dat begeleiding op de werkvloer en professionalisering verder bijdragen aan een vakbekwame leraar voor iedere klas. Want goed onderwijs kan niet zonder goede leraren.

Marieke Ubbink

is senior inspecteur hoger onderwijs bij de Inspectie van het Onderwijs

Annelies Bon

is senior inspecteur hoger onderwijs bij de Inspectie van het Onderwijs

Samen Opleiden & Professionaliseren

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft samen met de sectorraden de ambitie om vóór 2030 alle studenten die een lerarenopleiding volgen op te leiden via ‘Samen Opleiden’-partnerschappen. Binnen het platform Samen Opleiden & Professionaliseren bundelen schoolbesturen, scholen en lerarenopleidingen hun krachten om samen een duurzame inrichting van opleiding én professionalisering voor leraren te realiseren. Het platform zet zich in voor de versterking van de samenwerking tussen besturen, scholen en lerarenopleidingen in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs⁵.

Binnen het platform maken lerarenopleidingen en stagescholen afspraken over wat studenten tijdens de stage leren en wat zij in de lerarenopleiding opdoen aan kennis en kunde, zodat er een doorlopende, samenhangende leerlijn voor de student is tijdens de lerarenopleiding en de eerste paar jaar in het beroep (de inductiefase). Goede kwaliteitsborging is hierbij van groot belang. Op dit moment vindt de kwaliteitsborging plaats door middel van ontwikkelingsgerichte peerreviews aan de hand van de waarborgen uit het Kwaliteitskader Samen Opleiden & Inductie van het platform.

Noten

- 1 Rijksoverheid, *Bekwaamheid van leraren*. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/bekwaamheidseisen-leraren, geraadpleegd op 2 juni 2023.
- 2 Inspectie van het Onderwijs (2022). *De Staat van het Onderwijs 2022*.
- 3 Inspectie van het Onderwijs (2023). *De Staat van het Onderwijs 2023*.
- 4 OCW (2022). *Tendrapportage Arbeidsmarkt Leraren po, vo en mbo 2022*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- 5 Zie voor verdere informatie over deze routes het rapport *Routes naar het leraarschap van de Inspectie van het Onderwijs* (2020).
- 6 Besluit ontheffing gecertificeerde pabo-gediplomeerden voor de onderbouw vmbo basis- en kader (01-08-2022). Wetten.nl, geraadpleegd op 27 juni 2023.
- 7 Regeling conversietabel getuigschriften en vakken VO (2023-06-03). Wetten.nl, geraadpleegd op 27 juni 2023.
- 8 Inspectie van het Onderwijs (2023). *Technisch rapport kennis en vaardigheden van beginnende leraren in het funderend onderwijs*. De Staat van het onderwijs 2023.
- 9 Onderwijsraad (2022). *Taal en rekenen in het vizier*.
- 10 Van Schooten, E., Krepel, A. & Van Binsbergen, M.H. (2022). *Tabellenboek Aanbodpeiling Nederlands en Wiskunde pabo*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. 1086-Tabellenboek-AanbodpeilingNederlands-en-Wiskunde-pabo.pdf
- 11 Inspectie van het Onderwijs (2015). *Beginnende leraren kijken terug. Onderzoek onder afgestudeerden*. Deel 1: de pabo.
- 12 Inspectie van het Onderwijs (2020). *De Staat van het Onderwijs 2020*.
- 13 Van der Grift, W. & Helms-Lorenz, M. (2014). *De reductie van de voortijdige beroepsverlaten in het VO*. *Eindrapportage Onderwijs Bewijs*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- 14 Helms-Lorenz, M., Pers, M. van der, Moor, P., Lugthart, E., Lans, R. van der & Maulana, R. (2020). *Begeleiding startende leraren 2014-2019*. *Eindrapportage*. www.researchgate.net/publication/339432530_BEGELEIDING_STARTENDE_LERAREN_2014-2019_Eindrapportage/citation/download, geraadpleegd op 28 maart 2023.
- 15 Platform Samen Opleiden & Professionaliseren. *Contact*. www.platformsamenopleiden.nl/contact, geraadpleegd op 27 juni 2023.